

Çeşitli Yönleriyle
KERBELA

III. Cilt

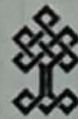
Çeşitli Yönleriyle
KERBELA
(Din Bilimleri)

III. Cilt

EDITÖR

Doç. Dr. Alim YILDIZ

T.C. BAŞBAKANLIK
TANITMA FONU

KÜLTÜR ve TURİZM
BAKANLIĞI

SİVAS - 2010

EDİTÖR
Alim Yıldız – Ali Aksu

Cumhuriyet Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
*Cumhuriyet University
Theology Faculty*

TASHİH
Mahmut İnat

ISBN :
978-605-61267-6-5 (TK.)
978-605-61267-9-6 (3.C)

YAYIMCI
Asitan Yayıncılık Ltd. Şti.
www.asitan.com
0346. 225 03 41

KAPAK-MİZANPAJ
Asitan Ltd. Şti.

BASKI
Es-Form Ofset Ltd. Şti.
www.esformofset.com
0346. 225 24 21

Bu kitap, Başbakanlık Tanıtma Fonu
ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın
katkılarıyla
20-22 Mayıs 2010 tarihinde
Cumhuriyet Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
tarafından düzenlenen
Uluslararası Kerbelâ Sempozyumu
bildirilerinden oluşmaktadır.

İLETİŞİM VE İSTEME ADRESİ
Cumhuriyet Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
58140 **Kampüs/SİVAS**
0346. 219 12 15 – 16
Belge geçer
0346. 219 12 18
e-posta
ilahiyat@cumhuriyet.edu.tr

TÜRK DİN MÜSİKİSİ'NDE KERBELÂ KONULU ESERLER

Ahmet Hakkı Turabi

İmam-ı Gazzâlî'nin ifadesiyle "udun ve evtârının, bahârın ve ezhârının tesir eylemediği bir kişinin mizâcı o kadar fâsiddir ki bunun ilâcı yoktur".¹ İnsanlık tarihi kadar eski olan mûsikî, doğumundan ölümüne kadar insanın tüm hayatında yer almaktadır. Semâvî veya gayr-i semâvî, hak veya bâtil tüm inanç sistemlerinde mûsikînin yer aldığı ve diğer sanat dallarından daha çok kullanıldığı bilinen bir gerçektir. Zira William Shakespeare (ö. 1616), mûsikînin insan üzerindeki etkisini "müzik, yerle gök arasındaki her varlığı hiç kimsenin tahammül edemeyeceği bir kudretle sarsar" şeklinde ifade etmektedir.

İslamiyet'i kabulden önce Türkler için mûsikî, "Şamanizm" inancı ve gelenekleri çerçevesinde dini gün ve ayinlerinin vazgeçilmez bir unsuruydu. "Şaman, kam, baksı veya ozan" adını verdikleri din adamları, ayinler esnasında sihre yardımcı bir unsur olarak dansın yanı sıra müzik yaparlardı. Hekimlik, sihirbazlık, din adamlığı vb. birçok özelliği taşıyan bu kimseler müziklerinde "kopuz" adı verilen sazı kullanırlardı. Aynı zamanda bu kimselerin halk üzerinde oldukça büyük tesiri vardı.

İslamiyet'i -genel kanaate göre- toplu bir şekilde kabul eden Türkler, Hz. Peygamber ve Ehl-i Beyt'e olan muhabbetleriyle temayüz etmişlerdir. Savaşçı bir millet olmaları hasebiyle özellikle Hz. Ali ve Hz. Hamza gibi kahramanlıkları ve cesaretleriyle ön plana çıkmış olan Ashâb-ı Kirâmî kendilerine örnek almışlardır. Dolayısıyla Hz. Ali Efendimiz'in savaşlarını ve kahramanlıklarını anlatan "Cenk-nâme"ler, Hz. Hamza Efendimiz'in gücü ve cesaretini hikaye eden "Hamza-nâme"ler Türk İslam Edebiyatı formu haline gelecek ve bu kitapları özellikle uzun kış gecelerinde toplu olarak okuma geleneği başlayacaktır.

İslamiyet'i Emeviler'in yaptıkları haksızlıklar ve bilhassa Ehl-i Beyte revâ gördükleri zulme tepki olarak ortaya çıkan Abbâsîler döneminde kabul eden Türkler, Ehl-i Beyt'e olan muhabbetleri ve bilhassa "her zaman mağdur ve ezilenin yanında olma" karakterleri doğrultusunda Kerbelâ'da yaşanan hadisâtтан oldukça etkilenmişlerdir. Zamanla İslamiyet'i daha iyi tanıyan ve

¹ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Hoş Sadâ*, İstanbul 1958, s.2.

bu yolda samimiyetle devam eden Türkler; Hz. Peygamber'in, hadis-i şeriflerinde "İstanbul'u fetheden kumandan ve asker" müjdesine nail olmuşlardır. Zaman içerisinde Kerbelâ hâdisesini daima büyük bir acı ve üzüntüyle derinden hissetmişlerdir.

Bu hissiyat, onları kimi zaman nefrete kimi zaman matem ve yas tutmaya sevk etmiştir. Hatta Kerbelâ hadisesinin yaşandığı Muharrem ayına mahsus bir müzik geleneği ortaya çıkarmıştır. Hiç şüphesiz Kerbelâ olayının büyük bir acı, hüznün ve ızdırap olduğunu bize unutturmayan en önemli unsurlardan birisi, musikimizde işlenen Kerbelâ motifli formlar ve bu formlarda bestelenen bu eserlerdir.

Muharrem ayı, Hz. Peygamber'in risâlet gelmeden önce de kutladığı, Ramazan orucu farz olana kadar oruç tuttuğu ve tutulmasını emrettiği bir aydır. Ramazan orucunun farziyetiyle birlikte Hz. Peygamber bu ayda oruç tutmuş ve tutulmasını tavsiye etmiştir.

Muharrem ayı, aynı zamanda tarih boyunca birçok kutsal hadisenin yaşandığı bir ay olmuştur. Hz. Adem ile Hz. Havva'nın Arafât dağında buluşmaları, Hz. Nuh'un gemisinin karaya oturması, Hz. Adem'in tevbesinin kabul olması, Hz. Yakub'un oğlu Hz. Yusuf'a kavuşması vb. bu ayda gerçekleşmiştir.

Hz. Peygamber'in de işaretiyle zaten kutsal olan bu ay, "aşûra" (Muharrem'in onu kastediliyor) kültürünü ortaya çıkartırken diğer yandan Ehl-i Beyte yapılan saldırıyla daha da önem kazanmış ve Türk Din Müsikisi'nde bu aya ait özel formlar ortaya çıkmıştır.

Zira Türk Din Müsikisi formlarını belirleyen en önemli etken, dini gün ve aylardır. Ramazan ayına mahsus olarak "temcid" ve "ramazan ilahileri", Mirac gecesine mahsus "miraciye", Hz. Peygamber'in dünyayı teşriflerine mahsus "Mevlid" vb. formların yanı sıra muharrem ayına mahsus olarak "mersiye", "nefes" ve "muharrem ilahileri" şeklinde isimlendirilen formlar icra edilmeye başlamış; zamanla bu formların şekilleri ve kuralları tespit edilmiştir.

Başta silsile olarak Hz. Ali efendimize dayanan ve "cehri" (sesli) zikir yapan tarikatler olmak üzere hemen tüm tasavvufi kollar -bazı formlar bazı tarikatlere mahsus kalmakla beraber- Kerbelâ hadisesini konu alan eserleri gerek zikirlerinde gerek meclislerinde, bilhassa da muharrem aylarında kullanmışlardır.

Tasavvuf sevgiye dayanır; kâinatın sevgi üzerine yaratıldığına inanır. Gerçek yol üzere olan tarikatların hiçbirisinde diğer tarikatlarla bir kavga söz konusu olmamıştır. Bunlara Bektâşilik de dâhildir. Eğer tarikatlarından zikri

devam ettirecek bir kimse yoksa zikir meydanı, yollarına en yakın başka tarikatın kıdemli meşâyihinden birisine bırakılmıştır. Bektâşilik gizli bir tarikat değildir, bununla beraber her tarikatın kendine göre sırları vardır ve dışarıya karşı korunmaktadır.² Temelde bu gizliliğin nedenlerinden en önemlisi, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın manen bağlı olduğu Bektâşiliğin resmen yasaklanmasıdır.³

Başta Bektâşi geleneği olmak üzere hemen tüm tariklerde işlenen Kerbelâ hadisesinin Türk Din Müsikisi'nde ortaya çıkardığı formlar mersiye, nefes ve ilahilerdir.

Bektâşi kültürünü günümüze taşıyan en önemli unsurlardan birisi, kendine has olan müziğidir.⁴ Tebliğimizin konusu Kerbelâ hadisesini işleyen ilahiler olmakla beraber, genel olarak muharrem ayında icra edilen diğer formlar hakkında kısa da olsa bazı bilgiler vermenin yerinde olacağı kanaatindeyiz.

Mersiye

Türk Edebiyatı'nda Kerbelâ hadisesini anlatan "Mersiye"ler ve bu mersiyelerin besteli hallerine genel olarak "Muharremiye" denilmektedir.⁵ Bu eserlerin yazılma nedeni, Kerbelâ'da şehit edilen Ehl-i Beyt hakkında duyulan üzüntü ve Ehl-i Beyt muhabbetini kalplere yerleştirme çabasıdır. Aynı zamanda genel olarak Ehl-i Beyt mensupları için yazılmış manzum eserler de tevşih ve ilahi formunda bestelenmiş ve bunlara "muharrem ilahileri" veya genel olarak "muharremiye" adı verilmiştir.

Mersiye okumak ve aşure pişirilmek âdetinin bilhassa kıyâmi ve devrânî tekkelerinde yer bulduğunu görüyoruz. Muharrem'in onundan otuzuna kadar geçen müddet zarfında tekkenin âyin günü veya gecesi aşure dağıtılır, kurbanlar kesilir, yemekler yedirilir ve meşhur mersiyehanlara mersiye okutulurdu.

Bu mersiyeleleri okutmak için mersiyehanlıkla şöhet bulmuş kişiler tercih edilirdi. Bunları; Bayrâmî Yazıcızâde (V.1451), Sinânî Seyyid Seyfullah (V.1699), Gülşenî Sezâyi (V.1738), Halvetî Zekâi (1812),

² Ubeydullah Sezikli, *Kültür Coğrafyamızda Hz. Ali Sevgisi*, "Türk Din Müsikisi'nde Hz. Ali Sevgisi" Basılmamış Tebliğ, İzmir 2009

³ Ömer Tuğrul İnançer, "Bektâşi Müsikisi" *Diünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1994, c. II, s. 130.

⁴ Gloria L. Clarke, *Toplum Bilim*, "Alevi Kültürel Kimliğinde Bektâşiliğin Rolü", Çeviri: Hande A. Birkan, Kızılca Yürür, İstanbul 2001, sayı 12, s. 132

⁵ Mustafa Uzun, "Muharremiye", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI, s. 8

Nakşibendî Selâmî (V.1813), Bedevî Kazım Paşa (V.1889), Kâdirî Osman Şemsi Efendî (V.1893) olarak sıralayabiliriz.⁶

Yaklaşık XV. Yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayan bu manzum türler içerisinde bilinen en eski ve en meşhur manzume, Yazıcıoğlu Mehmed'in (ö. 855/1451) "Muhammediyye"sindeki elli dört beyitlik "Vefâtü'l-Hasan ve'l-Hüseyn" başlıklı manzumdur. Bu manzumede Kerbela olayı, Hz. Peygamber'in mucizesi olarak değerlendirilmekte ve Yezîd, olayın müsebbibi görülerek lanet edilmektedir. Bazı kısımları Muharrem ayındaki toplantılarda müzik eşliğinde okunmuştur.

Eser tamamen Resûlullâh'ın verdiği ilham ve âdetâ tedris ile yazılmış olup bunu, şu beyitlerde teyit etmektedir; "sana ol vermiş idi bu kitâb/ pes ilt ona geri işbu kitâb/ o cümle kâinatın âfitâb/ çün emretti bana düzdüm bu kitâb".⁷

Mevlidden sonra en çok şöhret kazanan eser, Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediyye*'sidir. Muhtelif zamanlarda muhtelif kişiler tarafından bestelenen bu eserin XV. yy'da bestelenmiş olması muhtemeldir. XVII. yüzyıldan itibaren bazı sanatkarların "Muhammediyyehan" diye isimlendirilmeleri, eserin mevlid gibi irticâlen ve beste ile okunduğuna işaret etmektedir. Tamamıyla şer'î bir mahiyet arz eden bu eser halk arasında da aydın zümre arasında da büyük bir takdirle karşılanmıştır.⁸

Özellikle *Muhammediyye*'nin halk üzerinde en etkili kısmı "Vefât-ı Muhammed" bahsidir. Çünkü bu bölüm Hz. Fâtıma'nın, dört halifenin, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in vefatlarıyla ilgili mersiyeyle Aşere-i Mübeşşere ve Ashâb-ı Suffe'nin tavsifinin ardından bir münacaatla sona erer. Bilhassa "Vefâtü'l-Hasan ve'l-Hüseyn" başlıklı elli dört beyitlik Kerbela Mersiyesi muharrem törenlerinde asırlarca okunmuştur.⁹

Muhammediyyehan olarak şöhret bulan isimlerin başında XVII. yüzyılda yaşayan Akbaba imamı Mehmed Zaîfî ve İstanbullu Hâfız Şuhûdî Mehmet Efendî gelir.¹⁰ Mersiyenin Zâkirî Hasan Efendî tarafından nühuft

⁶ Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Müsiki Antolojisi*, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul, 1942, c. II, s. 476.

⁷ Yazıcıoğlu Mehmed, *Muhammediyye* (haz. Âmil Çelebioğlu), Tercüman 1001 Temel Eser, c. I, s. 18.

⁸ Sadeddin Nüzhet Ergun, *age*, c. I, s. 13; Sezikli, *agr*

⁹ Mustafa Uzun, *agm*, s.586

¹⁰ M.Nazmi Özalp, *Türk Müsiki Tarihi*, Milli eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2000, c.I, s. 457

makamında yapılan bestesi Türk dinî müsikisinde türün en çok rağbet edilen örneklerinden birisi sayılmaktadır.¹¹

Bektâşî müsikisinin en önemli iki formu mersiyele, diğeri ise nefeslerdir. Hz. Hüseyin ve diğeri Ehl-i Beyt mensuplarının on muharrem 61 (10 Ekim 680) tarihinde Emevîler tarafından şehit edilmesinin yıl dönümlerinde düzenlenen matem törenlerinde bu olaydan duyulan üzüntüyü dile getiren, sorumlularına lânetler yağdıran Arapça, Farsça, Türkçe Manzumelerin "mersiyehan" ve "nevhan" denilen sanatkarlar tarafından besteli veya irticali olarak okunması, dinî Türk müsikisinde mersiye adı verilen bir icra tarzının doğmasına neden olmuştur.¹²

Mersiyeleler âğıt gibi insanları hüzne ve düşünceye sevk eden melodilerle okunur. Mersiye okumak iyi icrâ yapanların mersiyehanlıkla şöhret bulacakları kadar değer verilen bir konu idi. Yirminci asrın ilk yarısında meşhur olan mersiyehanları Aksaraylı Âmâ Yaşar, Zâkirbaşı Yaşar Baba, Hacı Fâik Bey, Nezih Bey, Said Bey, Hâfız Receb, Arap Ahmed, Hacı Hakkı, Hasan Yümnî, İbrahim Erkal, Karababa Şeyhi Haydar, Kasımpaşa'daki Hâşimî Dergâh'ı şeyhi Rübâbî Süreyyâ, Cerrahpaşa Camii Hatip ve İmamı Hâfız Mehmet Ârif Efendizâde na'than Hâfız Kemal olarak sıralaya biliriz.¹³

Sünbül Efendî Tekkesi'nde muharrem onuncu günü, hangi güne tesadüf ederse etsin, o gün orada öğleden sonra on iki rekat "husâma" namazı kılındığı ve *Yazıcızâde Mersiyesi* okunduğu, gecesi de yüz rekat namaz kılınarak yetmiş bin kelime-i tevhit çekildiği tarihen sabittir.

Mersiye okumak ve aşure pişirmek âdetinin bilhassa kıyâmî ve devrânî tekkelerinde yer bulduğunu görülmüştür. Muharrem onundan otuzuna kadar geçen müddet zarfında tekkenin âyin günü veya gecesi aşure dağıtılır, kurbanlar kesilir, yemekler yedirilir ve meşhur mersiyehanlara mersiye okutulurdu.

Bu mersiyeleleri okutmak için mersiyehanlıkla şöhret bulmuş kişiler tercih edilirdi. Bu kişilerin isimlerinin önündeki sıfatları ise diğeri tarikatlarda Hz. Ali sevgisini anlatmaya yeter. Bunlar; *Bayrâmî Yazıcızâde* (V.1451), *Sinânî Seyyid Seyyidullah* (V.1699), *Gülşenî Sezâyi* (V.1738), *Halvetî Zekâî*

¹¹ Mustafa Uzun, *agm*, s.586

¹² Nuri Özcan, "Mersiye", *DIA*, Ankara 2006, c.XXIX, s.219.

¹³ Cemaleddin Server Revnakoğlu, "Eski Muharremlerde Mersiye ve Aşure", *En Son Dakika*, İstanbul, Kasım 1951.

(1812), **Nakşibendî Selâmî** (V.1813), **Bedevî Kazım Paşa** (V.1889), **Kâdirî Osman Şemsi Efendi** (V.1893) olarak sıralayabiliriz.¹⁴

Bundan başka Sinan Paşa'nın *Tazarri*'nâme'sindeki "Na't-ı emîrî'l-mü'minîn Hüseyin radiyallâhu anh" başlıklı mensur mersiye de unutulmamalıdır. Halk arasında Yunus Emre'ye nispet edilmekle birlikte Âşık Yunus'a ait olan "Şehidlerin serçeşmesi/ Enbiyânın bağı başı/ Evliyânın gözü yaşı/ Hasan ile Hüseyin'dir" şeklinde başlayan dokuz kıtalık manzumedir.

XVI. yüzyılda Fuzûlî'nin *Hadikatü's-süedâ* adlı eserinde yer alan mersiyeler muharremiyelerin en klasik örneklerindedir. Fuzûlî'den sonra ise Safî, Şemsi Paşa, Âli Mustafa Efendi, Rûhî-i Bağdâdî, Ubeydî ve Viranî gelir. XVII. yüzyılda Fasîh Ahmed Dede, Kafzâde Fâizî, Sabûhî, Feridun, Cem'î, Nâilî ve Neşâtî'nin Kerbelâ mersiyesi yazdığı kaydedilmektedir. XVIII. yüzyılda Birri Mehmed Dede, Kâmi, Nazîm, İsmâil Belgî, Sezâf-yî Gülşenî, Cemâleddin Uşşâkî, Behiştî, Tâhir, Sükûfî, Hâşim Baba, Zühdi muharremiye yazan şairler arasında yer alır. Sükûfî ve Hâşim Baba ise döşer manzumeyle bu yüzyılın önde gelen şairlerindedir. Muharremiye yazarların sayısında artışın gözlendiği XIX. Yüzyılda ise Kâzım Paşa, Osman Şems Efendi, Şeref Hanım, Şirzâd, Mustafa Zekâî Efendi, Hoca Neş'et, Selâmî, Refî-i Kâlâyî, Keçecizâde İzzet Molla, Şeyh Müştak, Leskofçalı Galîb, Nevres-i Cedîd, Yenişehirlî Avni, Ayci Mehmed, Lebîb, Hakkı Bey, Âdile Sultan, Leylâ Hanım, Murad Molla, Ziyâ Paşa, Mualim Feyzi, Mebnî, İbnürreşâd Ali Ferruh, Mehmed Ali Hilmi Dedebaba, Murad Emri, Mustafa Âsım ve Hersekli Ârif Hikmet gibi isimler muharremiye yazmışlardır. Bu isimlerden bazıları birden fazla mersiye kaleme almışlardır. Kâzım Paşa ile Osman Şems Efendi bu yüzyılın en önde gelen mersiye şairleridir.¹⁵

Edîb Harâbî, Sâdeddin Sırrî, Sâmih Rifat Bey, Mehmed Memduh Paşa, Sıdkı Baba, Kanbalakzâde Hazmî, Fahîmî, Mehmed Şemseddîn (Ulusoy), Ahmet Remzî (Akyürek), Tahirülmevlevî, Kemâlî Efendi, Abdurrahman Sâmî, Alvarlı Muhammed Lutfi, Yusuf Fahir Baba (Ataer), Hüseyin Şemsi Ergüneş gibi isimler mersiye şairleri arasındadır. Bu şairler arasında en önemlileri şiirlerini *Nefiyyisü'lentâs* adlı eserde toplanan Sâmih Rifat ve elli

¹⁴ Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Müsiki Antolojisi*, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul, 1942, c. II, s. 476; sezikili tebliğ.

¹⁵ Mehmet Yalçın, *Türk Din Musikisinde Mersiyeler ve Mersiyehaneler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s.41

beyitten oluşan "*Mersiye-i İmâm-ı Hüseyin aleyhisselâm*" adlı manzumesiyle Kemâlî Efendidir. Müstakil risaleler halinde basılan Kerbelâ mersiyeleri de bulunmaktadır. Bunların içinde en şöhret kazanmış olanı Kâzım Paşa'nın *Makâlid-i Aşk*'i ile Osman Şems Efendi'nin

Mersiye-i Cenâb-ı Seyyidü's-şüheda'sıdır. Muharremiyelerde gazel, kaside, murabba, muhammes, müseddes, müsemmen, terkihibend ve terciibend nazım şekilleri kullanılmıştır.

Klasik bir muharremiye şöyledir: Kerbelâ olayı detaylı şekilde anlatıldıktan sonra muharrem ayının geldiğini belirten ifadeler gelir. Feleğe sitem, Hz.Hüseyin'in matemini tutmanın lüzumu vurgulanarak soyu övülür. Daha sonra ise Ehl-i Beyte zulmeden Yezîd, Şimr ve diğer kişilere lanetle son bulur. Kerbelâ olayı halk ve aşık edebiyatında da yaygın şekilde yer almıştır. Özellikle Alevî ve Bektaşî çevreler bu hususa dair bir çok manzume yazılmıştır. Bunların en çok şöhret kazananları Dedemoğlu (XVII. yüzyıl), Kalbî, Noksânî Baba (XVII. yüzyıl), Deli Boran, Mir'âtî (XIX. yüzyıl), Yozgath Hüznî, Hilâlî, Fakîrî, Sefil Ali, Döne Sultan, Seyyah Dede, Rızâ, Ârif Abdal, Derviş Kemâl, Hüseyin Çırakman (XX. yüzyıl)'dir.⁸²

Nefes

Bektâşî mûsikisinin en önemlilerinden birisi de nefeslerdir. Bektâşî mûsikisinin en yaygın türlerinden ve en önemli unsurlarından biri olan nefesler, melodi karakteri olarak küçük usullerle bestelenmiş ve halk mûsikisinin etkisinde kalmıştır. Aslında bu etki mersiye, "nevrüziyye", "düvâz" gibi diğer türler içinde söylemek mümkündür.¹⁶ Güfteleri genellikle Bektâşî şairlerin güftelerinden seçilmiştir. Üslup, ilahiler nispetle daha sade, basit ve halk mûsikisine daha yakın bir karakter arz etmektedir.

Bazı nefeslerin birkaç ezgisi olabildiği gibi, bazı ezgilerinde birkaç nefesi olabilir. Nefeslerin ağır usullerle söylenenlerine oturarak, yürük usullerle söylenenlerine "şahlama" denilir. Şahlamalar "semah nefesi" olarak da bilinir.

Nefeslerde kullanılan "Bektâşî raksı, Bektâşî raksanı ve Bektâşî devr-i revanı" adlı usuller tamamen bu mûsikîye mahsus ve genellikle bestelenen güfteye göre yapılan usullerdir. Bu nedenle Bektâşî mûsikisinden başka yerde fazla kullanım alanı bulamamıştır.

¹⁶ Nuri Özcan, "Bektâşî Müsiki", *DİA*, İstanbul 1992, c.V, s.371,372.

Birçok Bektâşî nefesinin şairleri biliniyorsa da birçoğunun bestekarı meçhuldür. Bunda Bektâşî mûsikîşinaslarının adlarını gizlemelerinin (sıretme) rolü büyüktür.

Tabidir ki her tarikatın bir âyini vardır. Özellikle Bektâşîlik gibi esas geleneklerini Anadolu köy ve kasaba Aleviliğinden alan bir tarikatın köklü temellere dayanan bir ayininin olması da gayet doğaldır. Zira Bektâşî tarikatı törenlerinde icra edilen mûsikî Türk din mûsikisinde mevlevî mûsikisinden sonra en zengin mûsikîdir.¹⁷

Burada şunu da belirtmeliyiz ki; Anadolu Aleviliği müziği ile şehir Bektâşîliği müziği arasında bâriz farklar vardır. Anadolu Aleviliği daha çok halk müziğine yakinken şehir Bektâşîliğinde klasik mûsikimiz etkili olmuştur. Bunu kullandıkları sazlarda da görmemiz mümkündür. Kullanılan temel saz bağlamadır ve her boyutu kullanılır. Bağlamanın yanında Anadolu'da çöğür, ruzba, ırızva, bulgârî, cura, tambura ve divan sazı kullanılırken bunlara toplu icralarda kabak kemane, eğit, ud, cümbüş gibi mızraplı ve yaylı sazlarla eşlik edebilirdi. Bunun aksine Şehir Bektâşîleri ise klasik mûsikimizde ki sazlara iltifat etmişlerdir. Muharrem ayı içerisinde yapılan Âyini Cem'ler de semah dönülmez. Bu toplantılarda Hz. Hüseyin ve kerbela üzerine söylenmiş nefesler ve bilhassa mersiye okunur.¹⁸

Sözleri Şah İsmail Safevî'ye (Hatâyi) ait olduğu söylenen *Mevlid-i Ali* de sazsız okunur. Ancak klasik Süleyman Çelebi Mevlidin de olduğu gibi *Mevlid-i Ali*'de de aralarda besteli nefeslere yer verilir.

Genellikle kalabalık semah ayinlerinde okunan nefeslerde, bazı nakaratlar Batı müziğinde olduğu gibi "kanon" tekniği ile tekrarlanır. Bu tür nefeslere "deste", "takım" veya "erka" nefesi gibi adlar verilmiştir.

Yine kalabalık semahlarda bulunanlardan bazıları "Yâ Allah", "Yâ Şâh", "Hû", gibi sözlerle nefeslerin karar perdelerinden tekrar ederler ki buna da "dem tutmak" denilir. Bütün tarikatlarda kullanılan "perde kaldırma" tekniği de Bektâşî ayinlerinde kullanılır.¹⁹

Bektâşî mûsikisi güftelerinin hepsi nefes tarzında olmadığı gibi, şairlerinin bir kısmı da Bektâşî değildir. Bütün Bektâşî tekkelerinin başlıca inanç temellerinden birisi Ehl-i Beyt'e özellikle Hz. Ali'ye karşı beslenen çok güçlü sevgidir. Bu sevgiyi dile getiren hemen her güfte, Bektâşî nefesi

¹⁷ Nuri Özcan, *agm*, 372.

¹⁸ Ömer Tuğrul İnançer, "Bektâşî Mûsikisi" *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1994, c. II, s. 130.

¹⁹ Ömer Tuğrul İnançer, "Bektâşî Mûsikisi" *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1994, c. II, s. 130.

tarzında bestelenip okunmuştur. Bunun en çarpıcı örneği ünlü Mevlevî şair Şeyh Gâlib'in "ikrârımıza ser veririz ahde kaviyiz" nakaratlı müseddes tarzındaki şiirinin Bektâşî nefesi olarak bestelenip okuna gelmesidir. Tâhirü'l Mevlevî'nin (v.1951) "müncezb zerrât-ı şems-i Hazret-i Peygamberiz / Abd-i hass-ı zâtı zehrâ-yı inâyet perveriz/ Bende-i âl-i âbâ hem biz Hüseyni'lerdeniz güftesi de bu konuda en çok bilinen eserlerdendir.²⁰

Bektâşî mûsikisinde "sırrı saklama" veya "Bektâşî sırrı" kaygısı ile pek az kaynağa ulaşılabilir. Bektâşî mûsikisi ile ilgili nota neşriyatı yok denecek kadar azdır. Bunların en önemlisi Ali Rifat Çağatay, Rauf Yekta, Zekâzâde Ahmet İrsoy ve Suphi Ezgi'den oluşan İstanbul Belediye Konservatuarı Tasnif ve Tesbit heyeti tarafından tesbit edilen 88 adet Bektâşî nefesidir.

İlahiler

Türk Din Mûsikisi'nin en çok kullanılan formu olan "ilahî"; kelime olarak "Allah'a ait" demektir. Türk Edebiyatı'ndaki manzum bir formun adı olan "İlahî", dini Türk Mûsikisi'nde de adı geçen formun besteli hallerine isim olmuştur. Bazı ilahiler -Kadiri, Nakşibendi, Gülşeni, Halveti, Cerrahi vb.- tarikatlere özeldir ve sadece bu dergahlarda okunur. Bununla birlikte çoğu ilahî de umumdur ve her tarikete okunmaktadır. İlahiler, işledikleri konu açısından hicrî aylara göre tasnif edilmiş ve isimlendirilmiştir. Rebiülevvel ilahileri (kutlu doğum), zilkade-zilhıccce ilahileri (hac ve kurban), ramazan ilahileri vb. gibi.

Şunu önemle belirtmek gerekir ki yukarda bahsettiğimiz mersiye formunda yazılan manzumeler, ilahî formatında da bestelenmiştir. Bu eserler ilahî üslubu içerisinde olmaları sebebiyle mersiye olarak değil, muharrem ilahileri olarak değerlendirilmektedir.

Hz. Ali, Ehl-i beyt ve bilhassa İmam Hüseyin hakkında birçok methiyelerin yazıldığı ve Kerbela hadisesi karşısında duyulan üzüntüyü ifade eden eserlerin birçok tekkede okunduğu muhakkaktır.²¹ Bu duygular Türk Din Mûsikisi'nde sadece mersiye ve nefes formu içerisinde hapsolmemiş, ilahî formu olarak farklı manzumeler veya aynı manzumeler farklı makam ve usûl anlayışı içerisinde bestelenmiştir. Bestelenmekle kalmamış, bilhassa muharrem ayında okuna gelmiştir.

²⁰ Ömer Tuğrul İnançer, "Bektâşî Mûsikisi" *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1994, c. II, s. 130.

²¹ Sâdeddin Nüzhet Ergun, *Türk Mûsikisi Antolojisi*, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul, 1942, c. II, s. 475.

İlahiler Liste²²

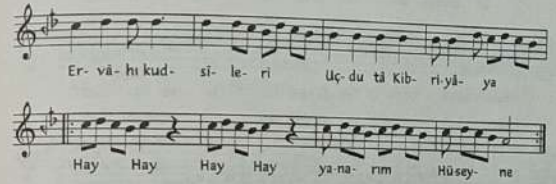
Güftenin ilk satırı	Makam	Usûl	Beskekâr	Güfte sâhibi
Bende-i Âl-i Resûl'em Mustafâ'dır sevdiğim	Şehnâz	Düyek	Aslan Heggür	?
Bir derde mübtelayım Mevlam inayet eyle Cân-ı candır Hazret-i Ahmed Muhammed	Gerdaniye	Nim Sofyan	Zeki Altun Neyzen Necib Dede	Arif Hikmet Ken'an Rifâi
Cân-ı candır Hazret-i Ahmed Muhammed	Süznâk	Düyek	Ken'an Rifâi	Ken'an Rifâi
Dâver-i aşr-ı Muharrem'dir Hüseyn-i Kerbelâ	Hicaz	Düyek	Miralay Rifat Bey	Mûsâ Kâzım Paşa
Dâver-i aşr-ı Muharrem'dir Hüseyn-i Kerbelâ	Hüseynî	Düyek	Muzaffer Ozak	Mûsâ Kâzım Paşa
Dâver-i aşr-ı Muharrem'dir Hüseyn-i Kerbelâ	Hüzzam	Düyek	Muzaffer Ozak	Mûsâ Kâzım Paşa
Divâne gönülmüz geçmez güzelden	Evç Hüzi	Sofyan	?	Kul Himmet
Düşdü çün Kerbelâ'ya gözleri şehla Hüseyin	Hicaz	Devrihindi	Veysel Dalsaldı	Mehmed Şevket Efendi
Ehl-i velâ ezelden kail olup belâya	Sabâ	Sofyan	Cüneyd Kosal	Ömer Rûşeni
Elestü bi Rabbiküm hitâb olumduk	Uşşak	Sofyan	Nezih Tolon	Nezih Tolon
Ey güzel Rabbim bizi sen böyle nâçâr etme	Sabâ	Sofyan	Âmir Ateş	?
Ey şehid-i Kerbelâ'ya ağlayan	Hicaz	Devrihindi	Abdullah Uysal	Sezâi-i Gülşeni
Ey şehid-i Kerbelâ'ya	Hüseynî	Sofyan	?	Sezâi-i

²² Tebliğimizin ismi çerçevesinde nefesler ve mersiyeleleri değil, içinde Kerbelâ kelimesi geçen ilahileri listemize dahil ettik. Eserleri toplanırken Ayaç Ergen, *Türk Müsiki Notun Programı*, Sadeddin Nüzhet Ergun, *Bektaşî Kızılbaş Alevî Bektaşî Şairleri ve Nefesleri*, C.III, Rauf Yekta, *Türk Müsiki Klasiklerinden Bektaşî Nefesleri*, c. IV-V, BK Yayınları İstanbul 1933 isimli kaynaklardan yararlandık.

ağlayan				Gülşeni
Ey şehid-i Kerbelâ'ya ağlayan	Hüseynî	Düyek	Aslan Heggür	Sezâi-i Gülşeni
Ey şehid-i Kerbelâ'ya ağlayan	Nişâbur	Sofyan	Edimeli Sâlih Dede	Sezâi-i Gülşeni
Ey şehid-i Kerbelâ'ya ağlayan	Rast	Sofyan	Edimeli Sâlih Dede	Sezâi-i Gülşeni
Ey şehid-i Kerbelâ'ya ağlayan	Uşşak	Düyek	Kemal Gürses	Sezâi-i Gülşeni
Ey şehid-i Kerbelâ'ya ağlayan	Hüseynî	Nim Sofyan	Abidin Gerçeker	Sezâi-i Gülşeni
Ezelden âşıkım ben Muhammed Mustafâ'ya	Uşşak	Düyek	Sâmih Rifat Bey	Sâmih Rifat Bey
Geçeriz dünyâda cân ü cânandan	Hicaz	Sofyan	M. Hakan Alvan	Muzaffer Ozak
Kerbelâ vâkiâsın yâd ile kan ağlayım	Hicaz	Düyek	M. Hakan Alvan	Ş. Osman Şems Nureddin Ef.
Kurretül-ayni Habib-i Kibriyâ'sın	Hüzzam	Düyek	Hacı Ârif Bey	Kethüdâzâde Mehmed Ârif
Mâh-ı Muharrem erişti tende canlar ağlar bugün	Hüseynî	Sofyan	Dursun Çakmak	Cevâbi
Mâh-ı Muharrem oldu şafaktan çıkıp hilal	Dügâh	Curcuna	Cinuçen Tanrkorur	Fuzûli
Miraca Çıkınca Ahmed-i Muhtar	Hicaz	Sofyan	Cumhur Enes Ergür	Şeyh Fahreddin Efendi
Muhammed Mustafâ'nın nesliyim ben	Acemkürdi	Düyek	Abdülkadir Töre	Nizamoglu Seyyid Seyfullah
Muharrem geldi can ağlar cinân ağlar	Hicaz	Düyek	Cüneyd Kosal	?
Muharremdir bugün cânâ gönüller hûn feşân ol	Şehnâz	Düyek	Ahmed Şâhin	Alvarlı Efe Hz.
Müncezb zerrât-ı şems-i hazret-i Peygamberiz	Hüseynî	Düyek	Saadeddin Ökten	Tahirü'l- Mevlevi

Ol cihanın fahrinin sırtına kurban olayım	Hicaz	Düyek	M. Hakan Alvan	Niyâzi-i Mısri
Rivâyette gelir bir gün Resûlallah olup dilşâd	Nühüft	Serbest	Hatip Zâkirî Hasan Ef.	Yağcızâde Mehmed Ef.
Sahrâ-yı Kerbelâ kan gülistanı	Hicaz	Sofyan	Hasan Akıncı	Alvarlı Efe Hz.
Siğindim Cenâb-ı Rabbü'l-âleme	Hicazkâr	Sofyan	Bahâeddin Bilginer	Kâzım Baba
Şah Hüseyin'in firkatine ağlayangelsin beri	Hüseyinî	Sofyan	?	Fuad Efendi
Şah Hüseyin'in firkatine ağlayangelsin beri	Mâye	Aksak	?	Şeyh Ömer Fuâdî
Şehitlerin ser çeşmesi	Hicaz	Raks Aksağı	M. Hakan Alvan	Yunus Emre
Şehitlerin ser çeşmesi	Hüseyinî	Sofyan	?	Yunus Emre
Şehitlerin ser çeşmesi	Hüseyinî	Sofyan	?	Yunus Emre
Şehitlerin ser çeşmesi	Sabâ	Raks Aksağı	?	Yunus Emre
Şehitlerin ser çeşmesi	Segâh	Curcuna	Selahaddin Gürer	Yunus Emre
Şehitlerin ser çeşmesi	Uşşak	Sengin Sem.	?	Pir Sultan Abdal
Şehitlerin ser çeşmesi	Uşşak	Sofyan	?	Yunus Emre
Şehitlerin ser-çeşmesi	Hicaz	Düyek	?	Yunus Emre
Şühedânın ser çeşmesi	Hüseyinî	Düyek	?	Yunus Emre
Tevellâyı imamlardan getirdim	Büselik	Raks Aksağı	?	Sersem Abdal
Vak'ayı şâh-ı şehid-i Kerbelâyı gûş edip	Segâh	Düyek	Mustf. Düzgünman	Hayrullah Tâceddin Ef.
Yâ Resûlallah bize gör n'itdi âsi ümmetin	Hümâyun	Evsat	Şikârizâde Ş. Mehmed	Nizamoğlu Seyyid Seyfullah
Yandı gönlüm Mustafâ'nın aşkına	Hüseyinî	Düyek	Âmir Ateş	Hüseyin Top
Zâlimler el vurup hep şimşir-i can-rübâyâ	Hüzzam	Yürüksemâi	Hüseyin Sebilci	Mûsâ Kâzım Paşa

Sonuç olarak içinde "Kerbelâ" kelimesi geçen elli ilahi tespit edebildik. Bu eserlerde onbir tanesi hüseyinî ve on tanesi hicaz olmak üzere yirmi farklı makam, başta onsekiz düyek ve onyedisi sofyan olmak üzere onbir farklı usûl kullanılmıştır. Aşık Yunus'a ait "Şehitlerin ser-çeşmesi" güftesi dokuz, Sezâi-i Gülşeni'nin "Ey şehid-i Kerbelâ'ya ağlayan" güftesi yedi defa bestelenmiştir.

Not: Bestekârın el yazısı nota esas alınarak yazıldı.

Ehl-i velâ ezelden kâil olup belâyâ
Kisbeyledi rızâyı sabreyleyip cefâyâ
Oldu bu yol güzergâh evlâd-ı Mustafâ'ya
Gitti Hüseyin-i mazlum sahrâ-yı Kerbelâ'ya

Candan edip icâbet bu kaderi Hudâ'ya
Ashâb Haseneyn bir bir gitdi râh-ı bekâyâ
Cismi şühedâ döşdü vâdi-i Kerbelâ'ya
Ervâh-ı kudsilere uçdu tâ Kibriyâ'ya

SÜZNAK İLÂHÎ

Düyek

Güfte-Beste: Ken'an Rifâî Hz.

Câ- nı can- dir Haz- re-ti Ah- med Mu-ham-med
İs- te-mez ih- sâ- nı-na Al- lah A- zi- müş-

Mus- ta-fâ Ten-dehem rû- hi re- vâ- nım-
şân e- dir İs- ti-yor an- cak mu-hab- bet

dir A- li-yül Mür- te-zâ (S a z) Mür- te-zâ (S a z)
Eh- li Bey- te Kib- ri-yâ Kib- ri-yâ

Kur- re- i ay- ni Mu-ham- med Şah Ha-san ib-
Cân ne-dir- ki ey- le- yim dâ- im fe- dâ- yı

ni A- li Hem Hü-sey- ni mûc- te- bâ şâ-
Eh- li Beyt Et- me-sin aş- ku e- dep- ten

hı şe- hi- di Ker- be- lâ (S a z) Ker- be- lâ D.C.
Ken'- a- nı Al- lah cû- dâ lah cû- dâ

SABÂ İLÂHÎ

Sofyan

Güfte: Ömer Rûşeni Hz.
Beste: Cüneyd Kosal

Eh- li ve- lâ e- zel- den Kâ- il o- lup be- lâ- ya

Kis- bey- le- di rızâ- yı Sab- rey- le- yip ce- fâ- ya

Ol- du buyol gü- zer- gâh Ev- lâ- di Mus- ta- fâ- ya

Git- di Hü-sey- ni maz- lum Sah- râ- yı Ker- be- lâ- ya

Hay Hay Hay Hay ya- na- nım Hü-sey- ne

Can- dan e- dip i- câ- bet Buka- de- ri Hü- dâ- ya

As- hâb Ha- se- neyn bir bir Git- di râ- hı be- kâ- ya

Cis- mi şü- he- dâ dâş- dü Vâ- di i- Ker- be- lâ- ya

UŞSAK İLÂHİ

Güfte: Sezâ-i Gülşeni
Beste: Kemal Gürses

Düyek

Ey şe-hi-di Ker-be-lâ-ya ağ-la-yan
Kim-dir ol şâ-hi şe-hi-di Ker-be-lâ
Ey Se-zâ-i bil-miş ol şâ-hi Hüseyin

Ağ-la-mâ-tem-dir Mu-har-rem-dir bugün
Nü-ri-çeş-mi Mür-te-zâ Â-li A-bâ
Cüm-le-ye sev-mek-dir a-nı far-zı ayn

Ağ-la-mâ-tem-dir Mu-har-rem-dir bugün
Nü-ri-çeş-mi Mür-te-zâ Â-li A-bâ
Cüm-le-ye sev-mek-dir a-nı far-zı ayn

Nâ-rhas-ret-le Al-lah ci-ğ-e-rin
Ced-dipâ-ki-dir Al-lah Mu-ham-med
Şek-sizEh-lul-lâ-ha ol-du

dağ-la-yan Ağ-la-mâ-tem-dir Mu-har-rem-
Mus-te-fâ
nû-ri ayn

dir bugün D.C.

HİCAZ İLÂHİ

Güfte: Yunus Emre
Beste: ?

Düyek

Şe-hid-le-rin a-man ser-çeş-me-
Ev-li-yâ-nın a-man gö-zü ya-
si En-bi-yâ-nın e-fen-dim
Şi Ha-san-i-le e-fen-dim

bağ-rı ba-şı
Hü-se-yin-dir

Şehitlerin ser çeşmesi
Enbiyanın bağn başı
Evliyanın gözü yaşı
Hasan ile Hüseyin'dir.

Muhammed'dir dedeleri
İmam Ali babaları
Fatma ana kuzuları
Hasan ile Hüseyin'dir.

Kerbela'nın yazılan
Şehid olmuş gazileri
Arşın çifte küpeleri
Hasan ile Hüseyin'dir.

Dedesiyle bile varan
Kevser ırmağında duran
Susuz ümmete su veren
Hasan ile Hüseyin'dir.

Kerbela'nın tâ içinde
Nür parlar siyah sağında
Yatar al kanlar içinde
Hasan ile Hüseyin'dir.

Yunus der ki dünyâ fâni
Bizden evvel gelen hanî
Sekiz cennetin sultânî
Hasan ile Hüseyin'dir.

HÜZZAM İLÂHİ

Güfte: Mûsâ Kâzım Paşa

Beste: Hüseyin Sebilci

Yürüksemâi

Zâ-lim-ler el vu-rup hep şim-şi-ri can-
Kim-ler e-der ta-ham-mül yâ Rab bu ib-

rû-bâ-ya şim-şi-ri can- rû-bâ-ya
ti-lâ-ya yâ Rab bu ib-ti-lâ-ya

Kas-det-di-ler se-râ-pa ev-lâ-dı Mus-
Â-mâc e-dip vü-cû-dun bin nâ-ve ki

ta-fâ-ya ev-lâ-dı Mus-ta-fâ-ya
ka-zâ-ya bin nâ-ve ki ka-zâ-ya

Dev-rân o-lup mû-sâ-it ol kav-mi bî-
Düş-dü Hüseyn a-tın-dan sah-râ-yı Ker-

ha-yâ-ya ol kav-mi bî- ha-yâ-ya
be-lâ-ya sah-râ-yı Ker-be-lâ-ya

İ-sâl o-lun-du bî-dert ser-had-di in-
Cib-ri-l va-rip ha-ber ver Sul-tâ-nı En-

ti-hâ-ya ser-had-di in-ti-hâ-ya D.C.
bi-yâ-ya Sul-tâ-nı En-bi-yâ-ya